

**SNEM ROKU 1715
A UHORSKÁ SPOLOČNOSŤ
V 18. STOROČÍ**

**AZ ORSZÁGGYŰLÉS 1715-BEN
ÉS A MAGYAR TÁRSADALOM
A 18. SZÁZADBAN**

Ed. Peter KÓNYA

PREŠOV 2016

**SNEM ROKU 1715 A UHORSKÁ
SPOLOČNOSŤ V 18. STOROČÍ**

**AZ ORSZÁGGYŰLÉS 1715-BEN ÉS A MAGYAR
TÁRSADALOM A 18. SZÁZADBAN**

Editor:	Prof. PhDr. Peter KÓNYA, PhD.
Recenzenti:	Doc. Mgr. Ján ADAM, PhD. Doc. PhDr. Vladimír SEGEŠ, PhD. Doc. PhDr. Ivan MRVA, CSc.
Jazyková úprava:	Mgr. Lucia ŠTEFLOVÁ Mgr. Veronika DRÁBOVÁ
Preklad rezumé:	Ústav jazykových kompetencií CCKV PU Mgr. Tibor DOHNANEC, PhD. Noémi HARASZTHYOVÁ Orsolya FILIPOVÁ Bc. Franciska ZUBRICKÁ
Technický redaktor:	Marek SEDLÁK
Vydal:	© Vydavateľstvo Prešovskej univerzity 2016

ISBN: 978-80-555-1744-5

OBSAH

ÚVOD	5
ELŐSZÓ.....	7
SNEM R. 1712 –1715 AZ 1712 – 15 ÖS ORSZÁGGYŰLÉS	9
HUMANIZACE PRÁVA V PROCESU FORMOVÁNÍ OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI V ZEMÍCH HABSBURSKÉ MONARCHIE	9
Marie MAREČKOVÁ	
ÁRMÁNY, SZERELEM ÉS POLITIKA PÁLFFY JÁNOS HELYZETE ÉS ESTERHÁZY PÁL MŰKÖDÉSE AZ I. JÓZSEF HALÁLA UTÁNI HETEK BEN	17
KALMÁR János	
AZ 1708 – 1715. ÉVI ORSZÁGGYŰLÉS ÖSSZEÍVÁSÁNAK KÖRÜLMÉNYEI	24
GEBEI Sándor	
III. KÁROLY MAGYAR KIRÁLYYÁ KORONÁZÁSA (1712)	39
MISKEI Antal	
NÁBOŽENSKÉ KONFLIKTY A KODIFIKÁCIA ŠTATÚTU SLOBODNÉHO KRÁLOVSKÉHO MESTA PRE DEBRECÍN V ROKU 1715	93
OROSZ István	
ŠLACHTA ZEMPLÍNSKEJ STOLICE NA KONCI 18. STOROČIA.....	102
BARTA János	
VZŤAH IMRICHA CSÁKYHO, ALEXANDRA KÁROLYIHO A JÁNA PÁLFFYHO PO SATMÁRSKOM MIERI V ZRKADLE ICH KOREŠPONDENCIE.....	117
PAPP Klára	
BORSOD VÁRMEGYE AZ 1715-İK ÉVI ORSZÁGGYŰLÉSEN	125
GYULAI Éva	
A MAGYAR KIRÁLYSÁG HADÜGYÉNEK KÉRDÉSEI ÉS AZ 1708 – 1715. ÉVI ORSZÁGGYŰLÉS	138
CZIGÁNY István	
AZ 1712. ÉVI POZSONYI KIRÁLYKORONÁZÁS A WIENERISCHES DIARIUMBAN	152
BAGI Zoltán Péter	
OBVYATEĽSTVO HUMENSKÉHO PANSTVA V ROKU 1715	161
Dávid PALAŠČÁK	
A RÁKÓCZI SZABADSÁGHARC EMLÉKEZETÉNEK NÉHÁNY VONÁSA A 20. SZÁZAD ELEJÉNEK MAGYARORSZÁGÁN.....	167
PAP József	

AZ 1712. ÉVI POZSONYI KIRÁLYKORONÁZÁS A WIENERISCHES DIARIUMBAN

BAGI Zoltán Péter

Royal coronation in Pressburg in 1712 in Wienerisches Diarium

Contemporary people of the 16th and 17th centuries considered news to be the values, which made decisions about the destiny of nations and that is why it was necessary to provide for their quality, quantity and distribution. At that time, the hunger for information increased to the high extent and it can be called the period of information boom. The magazine Wienerisches Diarium should have reduced the increasingly stronger hunger for information. The magazine started arising from the private initiative in Vienna on August 8th, 1703, and today as Wiener Zeitung (since 1. 1. 1780), it is the oldest continuously running magazine in the world. The magazine published especially the news related to the members of the Monarch's family and also inland and international news. What is more, the readers could find, in current words, "society column", which was published as an insert and which contained the news about children births, closed marriages and deaths. In 1712, the magazine, issued twice a week, informed about the preparation of Charles III coronation in details and also about the events connected with the coronation itself, which took place on May 22nd, on the Holy Trinity holiday. In this paper, the author's intention is not to present each single news connected with the event and which appeared in the magazine. He wants to focus on these records and inserts which vary or amend our background knowledge.

Key words: Wienerisches Diarium. 1712. Coronation ceremony of Charles III.

„...Látom, hogy ők valami sípokat tartogatnak kezekben, és egy a' másikkhoz hajolván, annak a' fülébe sípol: a' melly sípolás ha kedves volt, örültek, ha pedig valami rezgő volt, búsultak...De hol szedik azokat a sípokat? Mindenfelől hordják azokat mondá ő [ti. a tolmács – B. Z.]: Hát nem látod az Árosokat? Tekintve azért, és ímé itten járnak és lovagolnak önként arra rendeltetett emberek, kik azokat a' sípokat szélllyel hordozták. Kik közül sokan lovagoltak sebes lovakon, és azoktól sokan vettek: mások gyalog jártak, némelyek még mankón-is sántikáltak, és ezektől inkább vettek az okosabbak, azt mondván: hogy bizonyosabbak szoktak lenni.” – írta Johann Amos Comenius 1623-ban napvilágot látott *Világ labirintusa és szív paraditsoma* című művének *Az Bujdosó az Újság Írók közzé akadt fejezetében*.¹ A tolmács-kísérő és a bujdosó beszélgetéséből idézett részletek alapján szembetűnő, hogy már a 16 – 17. században is a kortársak a híreket, vagy a mai szóhasználatnál az információt államok, népek sorsát eldöntő értéknek tekintették, amelynek a megfelelő minőségét, mennyiségét és áramlását biztosítani kellett. A késő középkorban kialakuló információéhség erre az időszakra olyan mértékben megnövekedett, hogy joggal lehet beszélni az információrobbanás koráról.² Ezt az egyre erősebb információéhséget volt hivatva csillapítani a Bécsben,

¹ COMENIUS, J. A. *Világ labirintusa és szív paraditsoma*. Ford.: Rimány István. Pozsony 1805. 187 – 190.

² A magyar szakirodalomban Szőnyi György Endre 1984-ben megjelent könyvében használta tudá-

magánkezdeményezésre 1703. augusztus 8-án először megjelent Wienerisches Diarium, amely ma már Wiener Zeitungként (1780. 01. 01. óta) a világ legrégebb óta működő napilapja. Meg kell jegyeznem, hogy az első időkben csak kétszer jelent meg hetente: szerdán és szombaton. A lap, hasonlóan a korszak más sajtótermékeihez leginkább az uralkodócsalád tagjaihoz kapcsolódó, valamint országos és nemzetközi híreket adott közre. Olvasói emellett találhattak egy mai szóhasználatnál élve „társasági rovatot” is benne, amely mintegy mellékletként jelent meg benne: születési, házassági és halálozási hírek. Természetesen a hetente kétszer megjelenő lap 1712-ben igen részletesen beszámolt III. Károly az előkészületekről, valamint május 22-én, Szentháromság ünnepén tartott koronázás eseményeiről is. Rövid tanulmányomban nem kívánom ezek mindegyikét végigvenni, hanem csak azokat a bejegyzéseket és mellékleteket szeretném bemutatni, amelyek eltérnek vagy kiegészítik eddigi ismereteinket.³

Az első erre vonatkozó híradásra február 2-i dátummal számolt be a lap. Eszerint aznap este a Bécsben lévő előkelő magyar urakat a császár audiencián fogadta. Ott volt közöttük Keresztély Ágost (Christian August von Sachsen-Zeitz herceg) esztergomi érsek, prímás is, aki mint az ország akaratának szószólója a rendek nevében egy remek latin nyelvű beszédet tartott. Ebben a III. Károlynak nem csupán a római királlyá történt szerencsés megválasztásához és koronázásához, és császári trónra emeléséhez, hanem a Bécsbe történt szerencsés megérkezéséhez is gratulált. Emellett

tosan az „információs robbanás” kifejezést, amit a reneszánszsal és a könyvnyomtatás elterjedésével (Gutenberg-galaxis) megjelenésével kötött egybe. Mindezt meghatározzák a kialakuló új államrendszerek, az újléptékű háborúk, az egyre szélesebb területeket felölelő diplomácia és a hatalmasra duzzadt bürokrácia. SZŐNYI, Gy. E. Új föld, új ég. Budapest 1984. 23, 41 – 42.; R. VÁRKONYI Á. A tájékoztatás hatalma. In *Információáramlás a magyar és török végvári rendszerben*. Studia Agriensia 20. Szerk. Petercsák Tivadar és Berecz Máttyás. Eger 1999. 9 – 33. 12. KERÉKES, D. *Diplomaták és kémeek Konstantinápolyban*. Múltidéző zsebkönyvtár. Budapest 2010. 9. A híráramlás fontosságáról lásd még: G. ETÉNYI, N. *Hadszíntér és nyilvánosság. A magyarországi török háború hírei a 17. századi német újságokban*. Budapest 2003.

³ Az 1712. évi koronázásról lásd: HOLČÍK, Š. Pozsonyi koronázási ünnepségek 1563 – 1830. Bratislava, 2005. 42 – 45.; KALMÁR, J. A királyné-koronázás Pozsonyban 1714-ben. In *Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16 – 17. században*. Szerk. G. Etényi Nóra – Horn Ildikó. Budapest, 2005. 215 – 231. passim.; PÁLFFY, G. III. Károly 1712. évi koronázásának 16. századi gyökerei. Régi hagyományok és új szokások az első Habsburg-királykoronázáson 1563-ban. In *Ius Coronandi. Koronázási emlékek az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye gyűjteményéből*. Esztergom 2012. 15 – 26.; HENDE, F. Az 1712. évi királykoronázás. In *Ius Coronandi. Koronázási emlékek az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye gyűjteményéből*. Esztergom 2012. 27 – 33.; FORGÓ, A. Az egyházi rend a szatmári megegyezés utáni országos politikában. In *Az 1712. évi pozsonyi diéta egy ciszterci szerzetes szemével*. Fontes ex Archivo Sancti Martini editi I. A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 32. Szerk. Forgó András. Pannonhalma – Veszprém 2013. 7 – 63.; HENDE, F. Ad dignitatem regiam sublevis. A 18. századi magyar királykoronázások történetéhez. In *Az 1712. évi pozsonyi diéta egy ciszterci szerzetes szemével*. Fontes ex Archivo Sancti Martini editi I. A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 32. Szerk. Forgó András. Pannonhalma – Veszprém 2013. 65 – 109.; Hermann Engelbert atyának, főtisztelendő Flórián Velehradi apát úr teljhatalmú követének jegyzetei és megfigyelései a Pozsonyban tartott magyarországi országgyűlésről, továbbá VI. Károly úr 1712. évi koronázásáról. In *Az 1712. évi pozsonyi diéta egy ciszterci szerzetes szemével*. Fontes ex Archivo Sancti Martini editi I. A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 32. Szerk. Forgó András. Pannonhalma – Veszprém 2013. 113 – 272.; PÁLFFY, G. Hatalmi és művészeti reprezentáció: magyar uralkodókoronázások a kora újkori Pozsonyban. In *Coronatus Posonii. A pozsonyi magyar uralkodókoronázások érmei (1563 – 1830)*. Szerk. Marek Budaj – Soltész Ferenc Gábor – Tóth Csaba. Bratislava, 2015. 21 – 29.

beszédében az örökletes királyt és urat alázatosan meghívta, hogy a magyar koronával is koronáztassa meg magát. A lap szerint erre a császár, biztosította az ott megjelenteket az uralkodói kegyről, valamint tudtukra adta, hogy amint alkalom adódik a kért koronázás megtörténik.⁴

Bár a Wienerisches Diarium a magyar világi és egyházi előkelők bécsi tartózkodásairól, ám az újabb, konkrétan a koronázással összefüggésbe híradásra csak április 2-án került sor. Ekkor Esterházy Pál nádor Pozsonyból Bécsbe érkezett és jelentette, hogy mind az országgyűlés megrendezésére, mind pedig a koronázásra majdnem mindent előkészítettek.⁵

Kevesebb, mint két hetet kell várni a következő híradásra, amely a lap április 13 és 15 közötti eseményekkel foglalkozó száma tartalmazott. Eszerint csütörtökön, azaz 1712. április 14-én délelőtt a császár a magyar koronát, a koronázási jelvényeket és ékszereket, amiket a magyarországi ezt megelőző nyugtalanság miatt, még kilenc esztendővel korábban Bécsben helyeztek biztonságba, Illésházy Miklós magyar kancellár és más magyar mágnások jelenlétében, mindkét koronaőrnek (Pálffy Miklósnak és Kollonich Ádámnak) hű és biztos őrizetére átadott. Az ő feladatuk volt elvinni ezeket Pozsonyba, hogy a koronázást meg lehessen tartani. A magyar urak kézsókra járultak a leendő királyhoz, majd a koronázó városba indultak.⁶

A lap a korona, a koronázási jelvények és ékszerek megérkezését is megörökítette április 20-án, amelyről ekkor futott be a hír Bécsbe. Eszerint ott a koronázási láda visszaérkezése kimondhatatlan örömet váltott ki. A polgárőrség fegyverben díszsorfalat állva, a városi tanács pedig illő beszéddel fogadta a koronát. Aztán harangzúgás, valamint a város és a vár ágyúinak díszlövése közepette a császári lovas testőrség, mint ahogyan 2 császári gránátos század, valamint a német és a magyar koronaőrök egészen a várig kíséreték a koronázási ládát. Ott a primás a jelen lévő magyar mágnások jelenlétében a vár kápolnájában Istentiszteletet tartott. A dicsőítő ének közben pedig a harangok és díszlövések újra hallhatóak voltak. Hozzá kell tennem, hogy a korona, a koronázási jelvények és a koronázási ékszerek megérkezéséről a Wienerisches Diarium korántsem számolt be olyan részletességgel, mint Hermann Engelbert ciszteri szerzetes vagy Lányi Pál Gömör vármegyei alispán naplójában.⁷ Ezzel szemben egy másik érdekes hírt azonban közzétett a lap. Ugyanakkor érkezett meg a zengg-modruszi püspökség vikáriusa, gróf Rátky Ádám, aki közölte, hogy az egész egyházmegyéjében a császárért ájtatosságot tartatott egy egész hónapon át. Ezért a misén nem csak a szükséges imát mondták el az atyák, hanem minden hát szer-

dáján börtöt is elrendeltek. Emellett lehetőségeik szerint a szegényeknek alamizsnát osztottak. Mindezt azért tették, hogy az Isteni jó, illetve kegy ne csupán megáldja a leendő királyt a koronázásnál, hanem neki egy szerencsés kormányzást adjon.⁸

Április 24-i híradás szerint a Bécsbe érkezett az egri püspök, Telekessy István jelenteni, hogy a nádor 19-én átvette a vármegyei követek felhatalmazó iratait. A következő napon pedig a szokásos módon kezdetét vette az országgyűlés.⁹

Az érsek Pozsonyban tartózkodott, ahol április 24-én megáldotta a városőrség négy zászlóját. Majd elutazott, ám mozgásában a nagy tavaszi esőzéseket követő dunai áradás miatt, mint ahogyan erről a Wienerisches Diarium az április 27-i és május 4-i számában is beszámolt. Utóbbi híradás szerint Keresztély Ágost Máriavölgyben, (ma Szlovákia: Marianka) a pálos rend kolostorában volt.¹⁰ A május 11-i szám pedig már arról tudósított, hogy a primás szerencsésen megérkezett onnan ismét Pozsonyba.¹¹

A lap szerint öt nappal később gróf Nesselrode Ferenc császári titkos tanácsos és pécsi püspök is népes kísérettel elutazott Pozsonyba, hogy részt vehessen a koronázáson. Ugyanebben a számban azonban újabb utazókról is értesülést szerezhettünk. Május 16-án is Illésházy is elindult a koronázóvárosba. Ugyanakkor indultak el a szárazföldön császári háta- és hintók elé kötött lovak, valamint sok miniszter és lovag háta- és hintók is.¹²

Kedden, május 17-i bejegyzésében a lap újra a koronázásra történő utazásról számolt be: Eszerint aznap különböző császári miniszterek és lovagok részben postakocsival, részben saját lovaikon elindultak Pozsonyba. A Wienerisches Diarium szerint az uralkodó oda másnap korán reggel biztosan el szándékozik indulni. Mint ahogyan a császári darabontok és a mások már előre a Dunán már elutaztak.¹³

A lap által „megjósolt” uralkodói elutazásra valóban sor került a következő napon. A Wienerisches Diarium május 18. és 20. közötti eseményekről beszámoló száma megemlíti, hogy szerdán, miután a császár elbúcsúzott a két özvegy császárnétól, valamint a főhercegnőtől fél 9-kor kíséretével felkerekedett Pozsonyba. Az újság készítői olyan fontosnak ítélték ezt az eseményt, hogy nem csupán a fő hírek között számoltak be erről, hanem egy külön mellékletet is összeállítottak. Ebből megtudhatjuk, hogy a pompázatos feldíszített hintóban vele együtt utazott, vele szemben ült Philipp Sigmund von Dietrichstein főistálló-mester. Délben megérkeztek Fischamendbe, ahol már a Rabutin dragonyosezred katonái várták őket, hogy továbbkísérjék a díszes menetet. Éjjeli szállásul pedig Otto Ehrenreich von Abensperg

⁴ Österreichische Nationalbibliothek (ÖNB) Wienerisches Diarium (WD) Nummer (Num.) 887. 1712. január 30-február 2.

⁵ ÖNB WD Num. 905. 1712. április 2 – április 5.

⁶ ÖNB WD Num. 908. 1712. április 13 – április 15.; BARCSAY, Á. Herrschaftsantritt im Ungarn des 18. Jahrhunderts. Studien zum Verhältnis zwischen Krongewalt und Ständetum im Zeitalter des Absolutismus. Studien zur neueren Geschichte. Band 2. St. Katharinen 2002. 196 – 205.; Hermann Engelbert visszaemlékezése 2013. 116.

⁷ ÖNB WD Num. 910. 1712. április 20 – április 22.; THURY, E. Lányi Pál gömöri alispán naplója az 1712. évi országgyűlésről. I. In Történelmi Tár. 1903, 4, 395 – 413. 395 – 397.; Hermann Engelbert visszaemlékezése 2013. 116 – 117.

⁸ ÖNB WD Num. 910. 1712. április 20 – április 22.

⁹ ÖNB WD Num. 911. 1712. április 23 – április 26.; THURY, 1903. 397.; Hermann Engelbert visszaemlékezése 2013. 117.

¹⁰ ÖNB WD Num. 912. 1712. április 27 – április 29.; ÖNB WD Num. 914. 1712. május 4 – május 6.

¹¹ ÖNB WD Num. 916. 1712. május 11 – május 13.

¹² ÖNB WD Num. 917. 1712. május 14 – május 17.

¹³ ÖNB WD Num. 917. 1712. május 14 – május 17.

und Traun gróf, alsó-ausztriai tartományi General-Landobrist petronelli kastélyában szálltak meg.¹⁴

Másnap, 19-én továbbindult a leendő király a Duna jobb partján lévő Wolfsthalba, ahová dél előtt érkeztek meg. Az ezt követő eseményeket mind a Wienerisches Diarium egy melléklete (*Beschreibung des prächtigsten Einzugs...*), mind Engelbert jegyzetei, mind pedig Lányi naplója hasonló módon örökítették meg. Bár a ciszterci szerzetes nem tett említést arról, hogy Csáky Imre, kalocsai érsek vezette „wolfsthal-i küldöttséget.”¹⁵ Míg Lányi napló bejegyzése talán a három közül a legkevesebb információval szolgál,¹⁶ addig a legrészletesebb leírást a Wienerisches Diariumban találhatjuk, mind a „wolfsthal-i találkozásról”, mind Károly pozsonyi bevonulásáról. Eszerint május 19-én ebéd után az említett érsek a magyar rendek küldötteivel megjelent a leendő király színe előtt. Az audiencián Csáky az országgyűlésen összegyűlt nevében egy remek latin nyelvű beszédben üdvözölte Károlyt. Ennek teljes latin, illetve németre fordított szövegét a Wienerisches Diarium a május 28. és 31. közötti számának mellékletében leközölte.¹⁷ Csáky beszédére a császár viszontválaszt adott, majd a jelenteket visszaszolgáltatta a határ magyar oldalára, miután kézcsókhoz járultak elé. A küldöttség hamarosan vissza is érkezett a Duna jobb partját Pozsonnyal összekötő hídhoz és az ott várakozóknak közlé tették, hogy a császár hamarosan megérkezik. Délután 1 óra körül maga a leendő király is pompás kocsiján a határra ért. Őt magát a primás, a nádor, a prelátusok és mágánok, valamint a királyság legelőkelőbb rendjei kísérték a már felállított sátorba. Itt számára egy bársonnyal bevont trónus állt, míg biztonságáról a Rabutin dragonyosezred gondoskodott. Amint a császár a sátorba belépett a primás rövid latin nyelvű beszédében üdvözölte, amire szintén röviden válaszolt.¹⁸ Beszédjében ígéretet tett arra, hogy a Magyar Királyságban atyai gondoskodással és kegygyel fog uralkodni, majd kezét az egybegyűlt rendeknek csókra nyújtotta.

A sátorból kilépve Károly immáron lóra ült és folytatta útját Pozsonyba. Ekkor dördült el az első köszöntő ágyúsortűz a várból, míg a városban a harangok zúgni kezdtek. A primás és a kalocsai érsek, az egyházi személyekkel 20, hat-, illetve négylovas hintókkal előre indult a várba, hogy ott már várhassák a császárt. A Wienerisches Diariumban az egyházi méltóságok ruháját is leírták az olvasó számára. Eszerint az esztergomi érsek egy drága hosszú és vörös bundát viselt, hozzá egy ugyanolyan bundakalapot, míg a kalocsai érsek kék bundát és kalpagot öltött magára. A velük utazó püspökök és prelátusok pedig részben kék, részben fekete bundát, illetve kabátot viseltek.

A lap a bevonulás pontos rendjét is megadta. Legelő az udvari főszállásmester haladt, majd őt követték a császári kocsisok, magyar és német előkelők ifjai és hivatal-

¹⁴ ÖNB WD Num. 918. 1712. május 18 – május 20.

¹⁵ Hermann Engelbert visszaemlékezése 2013. 117 – 118.

¹⁶ Thury, 1903. 409 – 411.

¹⁷ ÖNB WD Num. 921. 1712. május 28 – május 31. Lásd még: Thury, 1903. 410 – 411.; BARCSAY, 2002. 106 – 108.

¹⁸ BARCSAY, 2002. 108 – 111.

nokai, császári lovászok és alműlovarok, tizenkét császári trombitás és üstdobosok, a magyar főurak, az alsó-ausztriai tartományi General-Landobrist, a Titkos Tanács tagjai, a nádor, Anton Florian von und zu Liechtenstein a császári főudvarmester és a császári főistálló-mester. A bevonulási rend tizenkettedik tagjaként érkezett a császár. A leírás szerint Károly magyar öltözetet, mentét és sapkát viselt. Utóbbit egy drágakövekkel ékített tollforgó is díszítette. Oldalán szintén ékkövekkel kirakott szablya díszelgett. A császár után érkezett Rudolf von Sintzendorf császári főkamrás, Leopold von Herberstein a császári gyalogos testőrség Hauptmannja, Edler von Regenthal császári főműlovar. Utóbbi a hídtól egészen a Vödrich-kapuig Károly bal oldalán ment gyalogosan, majd ezen áthaladva szállt csak lóra. Regenthalt után következtek a császári nemesifjak, a császári lovas testőrség trombitásai és üstdobosai, Leo von Ullefeld a császári lovas testőrség Hauptmannja, a császári lovas testőrség egy százada, a császár hintója és más hintók. A sort pedig a Rabutin ezred néhány száz dragonyosa zárta.

A császár méltó fogadására a császári darabont testőrség a vörös, zöld és fehér zászlókkal díszített hajóhídon, míg a városőrség a Vödrich-kaputól egészen a Mihály-kapuig állt sorfalat. Előbbi csapóhídja előtt várakozott Károlyra város magisztrátusa részben német, részben magyar ruházatban. A nótárius által megfogalmazott latin nyelvű köszöntőt a főbíró olvasta fel és átadták a császárnak a város kulcsait. Ezt Károly kegyesen átvette, ám rögvést vissza újra a város vezetőire bízta azt. Ezt követően a magisztrátus tagjai is a leendő király két oldalán gyalogolva kísérték a várba, miközben az ágyúk újabb sortűzet adtak le. A lövegek dőrejt harangzúgás, a trombiták és az üstdobok hangja követte. A város tornyait pedig piros, fehér és zöld zászlók díszítették.

A menet biztosítását a Mihály-kaputól a várig az Althan dragonyosezred néhány százada, valamint a Neuburg gyalogezred gránátos és lövész századai látták el. Ide megérkezve a császárt az egyházi főméltóságok a várkapolnába kísérték. A Te Deum éneklése alatt dördült el a harmadik sortűz, majd Károly audiencián fogadta a megjelent előkelőket, megparancsolva, hogy másnap a magyar rendek délelőtt gyűljenek össze a várban.¹⁹

A május 18. és 20. közötti eseményekről beszámoló szám mellékletén kívül is találhatunk újabb információkat a koronázással kapcsolatban. Egyrészt felsorolta a leendő királlyal együtt utazókat, majd 19-én kapcsolatban megjelentette a lap, hogy Giulio Piazza pápai nuncius, Vittorio Zane velencei követ, és a birodalmi alkancellár más előkelőkkel egyetemben akkor indultak el Pozsonyba.²⁰

A május 21. és 24. közötti eseményeket bemutató szám mellett, hogy újra felevenítette III. Károly megérkezését Pozsonyba, újabb a koronázásra utazókról is szót ejtett: a császári titkos tanácsosa és kamarása, a fiatalabbik özvegy császárné főudvarmestere, Joseph von Paar, valamint egyéb császári lovagok és követek. Ami azonban talán még érdekesebb, hogy a leendő uralkodót a város megajándékozta 4 ökörrel, néhány szekérnyi mindenféle étellel és itallal, valamint különböző mély-

¹⁹ ÖNB WD Num. 918. 1712. május 18 – május 20. Lásd még rövidebben: HENDE, 2012. 28.

²⁰ ÖNB WD Num. 918. 1712. május 18 – május 20.

hűtött halakkal. Egy ökröt ezek közül feldíszítettek, és délután 4 órakor 13 magyar gyermek körülvette városon. Ezt a menetet négy dob és 13 síp zenéjére egy zászló kísérte. Később ezt a „felcicomázott” állatot vágták le és sütötték meg, és a húsból egy darabot a már királlyá koronázott III. Károlynak szolgáltak fel a lakomán. Erről az eseményről nem csupán a már említett szám, hanem a május 28-i lap koronázásról szóló külön melléklete is beszámolt.²¹

A május 21. és 24. közötti eseményeket bemutató szám még egy érdekes eseményt rögzített. A leendő királyt ugyanis a két legöregebb magyarországi zsidó rabbi, Simon Mihály és Abraham Spitzer Wolf Schlesingerrel és Herz Lehemannal együtt felkeresték. Egy zacskó magyar dukátot és egy aranyozott ezüst kupát nyújtottak át neki ajándékkul. Utóbbira egy sast vésettek, amely a szájában egy héber nyelvű feliratot tartott: Mózes 5. könyvének 32. fejezetéből a 11 verset: mint mikor a sas kirebbenti fészékét, és fiókái fölött repdes, kiterjesztett szárnyára veszi, evezőtollán hordozza őket.²²

A magyarországi zsidók követeinek megjelenéséhez hasonlóan kevésbé ismert, hogy a két özvegy császárné (I. Lipót özvegye, Eleonóra Magdolna Terézia pfalz-neuburgi hercegnő és I. József özvegye, Vilma Amália braunschweig-lüneburgi hercegnő) nem jelent meg a koronázáson. A Wienerisches Diarium szerint a ceremónia részleteiről számukra a már említett Paar gróf számolt be, aki még aznap este, az 22-én Pozsonyból Bécsbe érkezett vissza. Magáról a koronázásról a május 21. és 24. közötti eseményeket bemutató szám csak ez alapján számolt be, nagyon röviden.²³ A lap kiadói ígéretet tettek arra, hogy hamarosan részletes leírást közölnek az eseményről, ami a május 25. és 28. közötti Wienerisches Diarium egyik mellékletében meg is történt. Én magam sem térnék ki ennek bemutatására, hiszen szinte teljesen megegyezik az Engelbert által lejegyzettekkel. Oly annyira, hogy a ciszterci barát által megörökítettékhez hasonlóan ezt olvasva is az a kutató érzése, hogy egy, még a ceremóniát megelőzően kiadott szöveget másoltak be.²⁴ Azt azonban érdemes megemlíteni, hogy az idősebb özvegy császárné a jó hír átvétele után, május 23-án postakocsival „inkognitóban” Pozsonyba utazott, hogy ott személyesen is III. Károlynak gratuláljon. Amikor a pozsonyi várba egészen észrevétlenül elérkezett, őt ott ketten fogadták és a lépcsőhöz kísérték. Ott III. Károly magyar ruhában fogadta édesanyját és meghajlással köszöntötte. Ezt követően az anyakirályné pihent, majd együtt ebédeltek. Az özvegy császárné ezt követően elbúcsúzott fiától és délután 5 órakor elindult Bécsbe,

²¹ ÖNB WD Num. 919. 1712. május 21 – május 24.; ÖNB WD Num. 920. 1712. május 25 – május 28. Az ökörsütés hagyományáról lásd: HENDE, 2013. 104 – 105.

²² ÖNB WD Num. 919. 1712. május 21 – május 24.

²³ ÖNB WD Num. 919. 1712. május 21 – május 24.

²⁴ ÖNB WD Num. 920. 1712. május 25 – május 28.; THURY, E. Lányi Pál gömöri alispán naplója az 1712. évi országgyűlésről. I. In *Történelmi Tár*. 1904, 5, 1904, 1 – 34. 8 – 11.; HENDE, 2012. 29 – 33.; FORGÓ, 2013. 58 – 63.; HENDE, 2013. 69 – 109.; Hermann Engelbert visszaemlékezése 2013. 120 – 127., 156 – 157. A tömeg közé szórt koronázási érmékről lásd még: SOLTÉSZ, F. G. – TÓTH, Cs. Uralkodói reprezentáció a magyar királykoronázások érmein és zsetonjain. In *Coronatus Posonii. A pozsonyi magyar uralkodókoronázások érmei (1563 – 1830)*. Szerk. Marek Budaj – Soltész Ferenc Gábor – Tóth Csaba. Bratislava, 2015. 41 – 49. 47.

ahová 11 óra körül el is érkezett – enged a Wienerischēs Diarium betekintést egy megható családi eseménybe.²⁵

A lap május 25. és május 28. közötti számában megemlítették, hogy a koronázást követő napon az uralkodó ajándékokat adott át: a nádor és a primás egy-egy gyémántgyűrűt, gróf Esterházy Mihály főudvarmester, Czobor Márkus főajtónálló-mester és Csáky Péter egy-egy koronázási botot, Kéry János egy díszes szablyát, míg Batthyány Ferenc főpohárnokmester egy kristály poharat kapott, amelyből a király ivott.²⁶

Végezetül röviden érdemes kitérnünk a Wienerisches Diarium egyik mellékletében leírt úgynevezett látványétekre (*Schau-Speisen*) vagy látványfogásokra (*Schaugerichte*), amelyeket a korban nem fogyasztásra készítettek. Ezek olyan látványosságok voltak, amelyek a bankettekben az ünnepi asztal díszeként szolgáltak. Az elkészített fogások mindegyikét nem sorom fel, csak egyet. A második látványfogás mindkét oldalán összesen tizenkét oroszlán állt. Egyik mancsukban pajzsot, míg a másikban a Magyar Királyság és tartományainak zászlót tartottak.²⁷

Bulgária	Vörös mezőben egy arany oroszlán
Kumánia	Vörös mezőben egy ezüst farkas két arany fénysugárral
Szerbia	Vörös mezőben egy ezüst kereszt négy arany írásjellel
Lodoméria	Kék mezőben ezüst és vörös sakk-kockák
Galícia	Kék mezőben ezüst lópatkó
Ráma	Arany mezőben vörös oroszlán
Bosznia	Arany mezőben vörös kereszten egy fekete fej
Erdély	Hét hegyen hét torony egy fél sassal, nappal és holddal
Dalmácia	Kék mezőben egy koronás oroszlánfej
Szlavónia	Vörös mezőben egy láb hullámok között
Horvátország	Ezüst mezőben vörös sakk-kockák
Magyarország	Vörös mezőben egy ezüst kettős kereszt

Az országzászlók tehát nem csupán a koronázási menetben kaptak helyet, hanem a látványfogások asztalán is.²⁸

Mindezek tükrében azt a megállapítás tehetjük, hogy a Wienerisches Diarium egyrészt igen jól, részletesen és hitelesen tájékoztatta olvasóközönségét az eseményekről. A koronázásra vonatkozó mellékleteiben lejegyzettek megegyeznek a szemtanú ciszterci szerzetes jegyzeteivel és az udvar által közreadott beszámolóval is. Másrészt az eseményekről gyorsan tájékoztatták az olvasókat. Ne feledjük, hogy hat nappal a koronázást követően már egy igen részletes beszámolót jelentettek, ami a kor nyomdatechnikáját tekintve nem egy lebecsülendő teljesítmény. Harmadrészt a Wienerisches Diarium sok helyen ki is egészíti eddigi ismereteinket. Gondoljunk csak az udvar tagjainak utazására Pozsonyban, az áldozati ökör rituáléjára, a zsidó rabbik

²⁵ ÖNB WD Num. 919. 1712. május 21 – május 24.

²⁶ ÖNB WD Num. 920. 1712. május 25 – május 28.

²⁷ ÖNB WD Num. 918. 1712. május 18 – május 20.

²⁸ PÁLFFY, G. *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. História Könyvtár. Monográfiák 27. Budapest, 2011. 324 – 333.; PÁLFFY, 2012. 19 – 20.; PÁLFFY, 2015. 24.

ajándékára vagy az idősebbik özvegy császárné látogatására. Negyedrészt természetesen felmerül a kérdés a mellékletek kapcsán, hogy nem előre elkészített hivatalos anyagból dolgoztak –e? Jelenleg erre nem tudok válaszolni. Ám akár erről van szó, akár egy ismeretlen személy beszámolóját használták fel a forrás értékét véleményem szerint ez mit sem csorbítja.

Kráľovská korunovácia v Prešporku v roku 1712 vo Wienerisches Diarium

Súčasníci už aj v 16. a 17. storočí považovali správy, alebo dnešným výrazom informácie, za hodnoty, ktoré rozhodovali o osude národov, preto bolo potrebné zabezpečiť ich kvalitu, kvantitu a šírenie. Hľad po informáciách, ktorý sa vytvoril v neskorom stredoveku sa v tomto období zvýšil do takých rozmerov, že právom môžeme hovoriť o dobe informačného boomu. Tento čoraz silnejší hľad po informáciách mal zmierniť časopis Wienerisches Diarium, ktorý začal vychádzať zo súkromnej iniciatívy vo Viedni 8. augusta 1703 a ktorý dnes už ako Wiener Zeitung (od 1. 1. 1780) je najstarším nepretržite fungujúcim časopisom na svete. Je potrebné skonštatovať, že spočiatku vychádzal iba dvakrát týždenne: v stredu a sobotu. Časopis, podobne ako iné tlačové orgány doby, uverejňoval najmä správy súvisiace s členmi panovníckej rodiny, ale tiež aj domáce a medzinárodné správy. Okrem toho si v ňom čitatelia našli dnešným výrazom „spoločenskú rubriku“, ktorá vychádzala takmer ako príloha a ktorá obsahovala správy o narodení detí, o uzavretých manželstvách a o úmrtiach. Samozrejme, časopis, vychádzajúci dvakrát týždenne, v roku 1712 detailne informoval o prípravách korunovácie Karola III. a tiež o udalostiach spojených so samotnou korunováciou, ktorá sa konala 22. mája, na sviatok Sv. Trojice. V tomto príspevku nie je mojím zámerom predstaviť každú jednu správu, ktorá sa v tejto súvislosti v časopise objavila, ale sa chcem zamerať iba na tie záznamy a prílohy, ktoré sa líšia, resp. dopĺňujú naše doterajšie znalosti. Wienerisches Diarium informoval svojich čitateľov o udalostiach spojených s korunováciou veľmi dobre, detailne a autenticky. Záznamy v prílohách venovaných korunováci sa zhodujú s poznámkami mnícha cisterciána, ktorý bol očitým svedkom udalosti, a s informáciami, ktoré boli poskytnuté panovníckym dvorom. Na druhej strane boli čitatelia časopisu informovaní rýchlo, keďže už šesť dní po korunováci bola o nej publikovaná veľmi detailná správa. Okrem toho Wienerisches Diarium na mnohých miestach dopĺňa doteraz známe poznatky. Stačí, keď si spomenieme na cestu členov dvora v Prešporku, na rituál obetného vola, na dar židovského rabína alebo na návštevu staršej cisárovej vdovy. Na záver sa samozrejme objavuje otázka, či informácie, publikované v časopise, nepochádzajú z oficiálnych materiálov, ktoré pripravil vopred dvor. Na túto otázku síce odpoveď nepoznáme, ale či už to tak bolo, alebo nie, hodnota tohto prameňa zostáva nezmenená.

OBYVATELSTVO HUMENSKÉHO PANSTVA V ROKU 1715

Dávid PALAŠČÁK

The Population of the County of Humenné in 1715

The Treaty of Szatmár, as every end of a war, brings along new perspectives of the state and the war participants on the social development. This traditionally calls for the changes in the organisation of social structures or the functioning of the state. Peace is at the same time the beginning of an upcoming battle. There were some individuals struggling to rebuild their lives. Similarly, after the Treaty of Szatmár, the need to finance a standing army and to develop a more effective system for tax collection arose. This required the revision of taxpayers' inventories, which progressively created preconditions for the more effective tax collection. As a result of that, we are now able to see financial situations and their changes in the society of this period. The author of the presented paper examines the changes and population movements based on the taxpayers' inventories in the county of Humenné. On the basis of the inventories of taxpayers from 1715 and 1720, we are able to create a picture of changes in structure not only in relation to the ownership and the size of the properties but also in relation to population movements within the county of Humenné.

Key words: Peace. County. Taxpayer. Zemplén County. Population.

Satmársky mier, uzavretý 29. apríla 1711 medzi hlavným veliteľom rákociovských vojsk grófom S. Károlim a cisárskym generálom Jánom Pálfiom, síce ukončil vojenské operácie, ale ako každý mier má svoje politické dôsledky a prináša nevyhnutnosť vyrovnáť sa so sociálnymi dôsledkami vojny či nutnosti reorganizácie, tak aj tento mier priniesol do Habsburskej monarchie nutnosť riešenia nielen týchto problémov, ale aj potrebu riešenia sociálnych otázok. Politicky možno povedať, že habsburský rod neprišiel o Uhorsko či Sedmohradsko, no po skončení povstania na severovýchode Uhorska dochádza k značným pohybom obyvateľstva prevažne na Šariši, Makovicom panstve, v Užskej či Zemplínskej župe. Vo všeobecnosti obyvateľstvo utiekalo z oblastí, ktoré boli buď priamo postihnuté vojenskými stretmi, alebo zo strachu pred následkami za vernosť Rákocimu. To spôsobilo, že v niektorých oblastiach výrazne dochádza k poklesu počtu obyvateľstva. Okrem iného mier zároveň priniesol nutnosť zmien v organizácii armády.

Hrozba zo strany Osmanskej ríše, povstanie F. Rákociho a nechuť vydržiavať a platiť cudzích žoldnierov si vyžiadali zavedenie stáleho vojska v Uhorsku, čo bol jedným z výsledkov zasadnutí Uhorského snemu v roku 1715. Zavedenie stáleho vojska si však vyžadovalo nutnosť uživenia tohto vojska, čo predpokladalo (keďže ide o „verejný záujem“), financovanie vojska uhorskými platcami daní. Uhorský snem tak zákonom nerozhodol len o zavedení spomínaného vojska, ale i o vyberaní každoročnej vojenskej dane – *contributionale*. Aby mohla byť daň efektívne vyberaná, bolo nevyhnutné mať súpis daňovníkov. Tým pádom začali v Uhorsku viac či menej prepracované sčítania ľudu, resp. daňovníkov. Štát zisťoval skrz komisie mená da-